

Willem Nijholt:

‘Indië was paradijselijk. Die ruisende bomen, de geur van orchideeën, al die kleuren!’

Willem Nijholt werd in 1934 geboren in Nederlands-Indië. Nu hij ouder wordt, denkt hij steeds vaker terug aan zijn jeugd. In zijn onlangs verschenen boek *Met bonzend hart - Brieven aan Hella S. Haasse* vertelt hij over de *tempo doeloe* - de onbezonnen tijd in Indië - maar ook over de verschrikkingen van het jappenkamp.

V.l.n.r.: Moeder met links Willem en rechts Jan. Vader, moeder en Willem (1935). Willem aan de wandel met zijn vader Jan, in Gombong op Midden-Java, eind 1935.

‘Herinneringen maken gelukkig, weemoedig gelukkig.’ Het is een zin die Willem Nijholt schrijft in zijn onlangs verschenen boek *Met bonzend hart - Brieven aan Hella S. Haasse*. Hij ontmoette de op 29 september overleden schrijfster in 1996 in het tv-programma *Villa Felderhof*, waarin ze beiden te gast waren. Ze kenden elkaar van naam en werk, maar elkaar uitgebreid gesproken hadden ze nooit. Wat hen bond was een jeugd in Indonesië, het voormalige Nederlands-Indië, en er was meteen een klik. Uren spraken ze met elkaar over die mooie periode. Een groot deel van zijn boek gaat over dat Indië. Over *tempo doeloe*, over onbezorgdheid en warmte. Over een lieve moeder, van wie hij zo veel hield. Maar ook over een wrede oorlog die aan alles een einde maakte.

“Naarmate ik verder over de 75 raak, vertoef ik steeds meer in het verleden,” zegt Nijholt. “Ik vind het zo fijn om naar verhalen van vroeger te zoeken. Als ik Indonesische mensen tegenkom, wil ik het over Indië hebben. Ik merk ook dat ik het prettiger vind om het over het vroege verleden te hebben dan het recente. 52 jaar heb ik op het toneel gestaan en voor de camera, ik heb talrijke persoonlijke ‘triumfen’ gekend. Mensen zeggen: ‘Mis je dat dan niet? Nee, ik

mis dat niet. Ik heb een heerlijke carrière gehad en een heerlijk leven, ik heb met de beste mensen gewerkt. Het is mooi geweest. Daarom schrijf ik er nauwelijks over.”

Schrijven heeft hij altijd gedaan, zegt hij. Brieven, kaartjes; hele verhalen vertelde hij aan de mensen die hem dierbaar waren. Vaak ging dat over zijn jongste jaren. Hella Haasse, die zelf in 1918 op Java werd geboren, moedigde hem naar aanleiding van zo’n brief aan om uitgebreider te schrijven. “Ze vermaakte zich er zo mee, zei ze,” vertelt Nijholt. “Dus ging ik aan de slag. Ook over de moeilijke perioden. Zodra ik ‘lieve Hella’ optikte, ging het vanzelf. Ik zie haar niet alleen als vriendin, maar ook als moeder. Ze heeft me echt geïnspireerd.” Zijn verhaal begint in de jaren dertig van de vorige eeuw. Zijn moeder Mien,

aan wie hij het boek heeft opgedragen, reisde zijn vader Jan achterna die in de kolonie onderofficier was in het leger. De overgang viel haar zwaar. Nijholt: “Ze kwam uit een arm gezin uit Millingen, als zestienjarige werkte ze al als dienstmeisje. In dat dorp kende ze iedereen; in het kleine garnizoensplaatsje Gombong op Midden-Java waar ze terecht kwam niemand. Ze dacht: tropen, luxe, blauwe luchten. Maar het was er bloedheet en het huis was niet zo chic, want mijn vader behoorde niet tot de elite.” Omdat ze zelf dienstmeisje was geweest, wilde ze aanvankelijk geen bedienden. Van andere Nederlanders kreeg ze te horen dat het asociaal was. “Want het betekende werk voor drie mensen: je had een huisjongen nodig, een tuinman en een baboe. Zelf koken mocht niet.” Wat was ze blij toen er kinderen kwa- ▶

Willem Nijholt was de laatste jaren op televisie te zien in *Op zoek naar*, waarin hij talent voor een musicalrol moest beoordelen. Hij is een van Nederlands meest gelauwerde acteurs en speelde tientallen rollen op het toneel, in musicals en films. Hij doet het inmiddels rustiger aan en vertoeft meestal met zijn vriend Ben in hun huis aan de Franse Loire.

Foto boven: Willem (links) en zijn broer Jan.
Foto onder: Moeder Mien eind jaren dertig, waarschijnlijk op Madoera. Een sterke vrouw, met een groot rechtvaardigheidsgevoel.

‘Het Indië van toen bestaat niet meer’

men. In 1933 werd Jan geboren, ruim een jaar later Willie. Ze verhuisden naar het eiland Madoera waar ze het iets beter kregen. Het was er paradijselijk, herinnert Nijholt zich. “Als ik uit school kwam, waren daar die mooie tuin met vijver en die ruisende bomen. Er hing een geur van orchideeën en andere inheemse platen. En al die kleuren!” **Liefde en aandacht waren er genoeg, vooral van het personeel.** “Mijn vader was de hele dag aan het exerceren, ’s avonds was hij moe. Maar onze huisjongen en baboe hadden de hele dag de tijd voor je. Ik lag vaker tegen de huid van de Indonesische bedienden aan dan tegen die van mijn moeder. Dat was ook de cultuur.” Zijn moeder had een groot rechtvaardigheidsgevoel en stond niet toe dat de bedienden als ondergeschikten werden behandeld. “Eén keer schreeuwde ik naar de baboe: ‘Water!’ Ik kreeg me toch een hengst, mijn oorgonsde ervan. Ze zei: ‘We hebben bedienden om dingen aan te vragen, niet om ze te bevelen. En zeker niet om tegen te schreeuwen. Ga je excuus maken!’” Spelen deed hij vooral met zijn buurmeisje, samen maakten ze poppenkleetjes. “Er waren altijd lapjes, want mijn moeder zat veel achter de naaimachine – ze moest toch de dag doorkomen. Het geluid ervan hoor ik nog. Ik was vrij meisjesachtig, mijn broer was een echte jongen en altijd aan het voetballen. Op oude foto’s heeft hij altijd pleisters op z’n knie. Hij had zijn eigen vriendjes.” Toch waren ze dikke maatjes. Ze sliepen samen op één kamer, in een groot bed. Elke avond was het keten.

Fragment *Met Bonzend Hart* – Brieven aan Hella S. Haasse

“’s Avonds speelden mijn broer en ik in bed onder de klamboe ‘mierengevecht’ en knepen we elkaar tot moes met onze nagels en riepen ook ‘oewah’ en ‘adoe adoe adoe’ en al deed het gemeen pijn, we lachten ons rot tot een van ons ‘minta ampoen’ riep en dan was het gevecht – vaak met huilen – afgelopen. Ook kwam mijn moeder er dikwijls een einde aan maken, en vooral als mijn ouders visite hadden en wij niet mochten opblijven, namen we wraak door met veel gekrijs en gelach zo’n gevecht te houden. (...) Goh, ik word weer helemaal week en warm als ik aan die onschuldige opwindung terugdenk. We waren in die tijd zeven en acht jaar en onafscheidelijk.”

Aan die heerlijke tijd kwam in maart 1942 een einde, nadat de Japanners Nederlands-Indië hadden bezet.

In de maanden erna werden alle Nederlanders in kampen gestopt; vrouwen en kinderen gescheiden van de mannen. Ruim drie jaar zou deze hel duren. “Die jaren in het jappenkamp waren niet erg leuk,” zegt Nijholt met gevoel voor understatement. “Die vallen niet onder het woord ‘weemoed’, maar onder het woord ‘verdriet’.” Het begon ermee dat ze van kamp naar kamp werden gestuurd met hun schamele bezittingen op de schouders. “Pakezels waren we. Het systeem was erop gericht om je het idee te geven dat je een vieze, zwetende *babi belanda* was – een Nederlands varken. We werden in de tropische hitte 32 uur vervoerd in een overvolle trein. Een stank! Vervolgens

werden we in een stad gedropt en moesten we gaan lopen. Ik zie nog die Indonesiërs langs de kant van de weg. Sommigen konden het niet aanzien, maar er waren er ook die ons uitlachten. Het was een verschrikkelijke tocht. En waarom?”

In het kamp werden ze uitgehongerd, zegt hij. “Je maaltijdje kon in de palm van je hand, zo weinig was het. We aten slakken, kikkers, katten; op een gegeven moment waren die niet meer in en rondom het kamp te vinden, allemaal opgegeten. Mensen eten alles als ze honger hebben.” De honger was het ergst, daarna kwam de angst. Ook die was er altijd. “Om niets werd er geslagen door de Jap. Op appèl moesten we in het Japans tellen, zodat ze wisten dat iedereen er was. *Ichi, ni, san...* Als dat misging, mepten ze links en rechts. En ook de kinderen, hè. Ik heb weleens een schop in mijn nek gehad, ik besefte nauwelijks wat er gebeurde. Het was zó wreed!”

Zijn moeder verwierf in het kamp de naam ‘Tijgerin Nijholt’ omdat ze niet met zich liet sollen. “Mijn moeder werd een tijgerin door de omstandigheden. Want ze

ze naar een jongenskamp. In juli 1944 was Nijholt aan de beurt. Daar stond Jan, die er een jaar eerder heen was gestuurd, hem op te wachten. Nijholt: “Hij had een slaappleaats voor me geregeld en ik kreeg zijn baantje in de ziekenbarak. Anders had ik onkruid moeten gaan wieden op de sawa’s; dat leek hem te zwaar voor mij. Maar verder moest ik het alleen doen, hij nam me niet meer bij de hand. Dat vond ik erg moeilijk. Ik heb daar geleerd: overleven doe je alleen.” Nijholt laat een stilte vallen. “Raar hè, dan ben je tien jaar,” gaat hij verder. “Mijn nichtje heeft twee kinderen in die leeftijd en dan zie ik ze soms met lange tanden eten of zeuren om een nieuwe videogame. Denk ik: kind, op jouw leeftijd zat ik in een bloedhete, schuddende trein met een doodziek zusje naast me in de stank en met zo’n honger.” Dan, plots: “Hè, nu zit ik weer over dat kamp te praten.”

Het heeft lang geduurd voor hij er überhaupt over kon praten, net als veel mensen van zijn generatie. Over de verschrikkingen van de oorlog had je het gewoon niet, en al zeker niet als je gere-

hoofd! En wat denk je van twee keer de moesson, waarbij je tot je enkels in modder liep om je eten te halen midden in de nacht omdat dan eindelijk je rijst gaar was. Ach, laten we daar niet dieper op ingaan.” Na hun overgave in augustus 1945 had de Japanse kampcommandant nog één keer tot hen gesproken. Hij zei: ‘Jullie zullen ons de rest van jullie leven op jullie rug meetorsen.’ Destijds had de elfjarige Willie de strekking van die woorden niet begrepen, maar later werd de betekenis ervan steeds duidelijker. Wat niet wil zeggen dat het gewicht ondraaglijk werd. “Rond mijn veertigste had ik een tijdje nachtmerries,” zegt hij. “Over Jappen, geüniformeerde en schreeuwende mensen. Dat heb ik nu minder, ik zie tegenwoordig vooral de leuke momenten van Indië.” Het neemt niet weg dat hij zich nog steeds kwaad kan maken als hij Japanners – door hem steevast ‘Jappen’ genoemd – door de stad hoort hoesten (zo praten ze, vindt hij). “Het is diep ingesneden. En niet zozeer voor mezelf, maar vooral voor wat ze mijn moeder hebben aangedaan; mijn moeder die ik

‘52 jaar heb ik op het toneel gestaan en voor de camera. Mensen zeggen: ‘Mis je dat dan niet? Nee, ik mis dat niet’

vocht voor haar kinderen. Mijn zusje, die in 1941 was geboren, lag als een graat op een brancard. Als mijn moeder eten ging halen, zei ze: ‘Aanstampen die hap. Niet zo’n losse bol.’ Ze durfde ook naar de Jap te gaan en haar stem te verheffen. Waarna ze voor onze ogen werd afgetuigd.” Zodra de jongens tien werden, moesten

patriëerd was uit Nederlands-Indië. En waarom zou je ook: er was toch niemand die het begreep. Of wilde begrijpen. “Het leed tijdens de Japanse bezetting is nooit echt serieus is genomen in Nederland,” zegt Nijholt. “Mijn tante zei: ‘Jullie zaten lekker in de zon.’ Lekker in de zon?! In een jappenkamp?! Dat is niet met een parasol boven je

verafgoodde en aanbad, die een leuke, vlotte vrouw was en prachtig kon dansen en luisterde naar de plaatjes van Bing Crosby. Om zo iemand in een paar jaar tijd te zien aftakelen en vies worden, terwijl ze altijd zo lekker rook... Zolang er nog Japanners leven die dat op hun geweten hebben, kan ik niet vergeven.” ▶

Nadat de kamppoorten waren geopend, vonden Jan en hij hun moeder terug in een ziekenhuisbed. Ze was meer dood dan levend; in niets leek ze meer op die sterke, stoere vrouw. Een paar maanden later vertrokken ze met een groot hospitaalschip naar Nederland, waar zijn moeder ‘als een karkas in het ruim’ lag. Nederland viel tegen. Koud, onvriendelijk, ongeïnteresseerd, ze waren zo berooid als wat. Zijn vader, die de

Birmaspoorweg overleefde, was een oude man geworden. Van dat hechte gezin was niets meer over; er was te veel gebeurd en iedereen verwerkte het op z’n eigen manier. “Pas een paar jaar geleden durfde ik mijn broer erop aan te spreken dat hij me alles alleen had laten opknappen in het jongenskamp. Jan zei: ‘Willem, het is waar. Maar ik dacht dat ik voor je had gezorgd.’ Hij zegt ook altijd: ‘Je moet niet zo met het verleden bezig zijn.’ We staan er heel anders in.”

In 1959 stierf moeder Mien, haar verzwakte lichaam verwoest door de kanker. Ze heeft haar zoon nooit zien optreden en triomferen. Hij had haar zo

Jan links, Willem rechts 1939.

Indonesië; hij was uitgenodigd om de hoofdrol te spelen in de tv-serie *De Kris Pusaka*. “Dat kon ik niet laten schieten,” zegt hij. “Daarvoor was het er nooit van gekomen, te druk. Ik was ook een beetje bang om terug te gaan.”

Een aantal dagen voor de rest van de crew arriveerde hij in Jakarta. “Ik kwam het vliegtuig uit en de tropen sloegen me in mijn gezicht. De geur van de kruidnagelsigaretten, de Melati-bloemen, het eten dat op straat werd klaargemaakt; heel het vliegveld rook naar Indië. Het was zo overweldigend en ik werd helemaal gek. Ik heb die periode zó genoten.”

Nog eens teruggaan zal er wel niet meer van komen. Hij ziet zo’n lange reis niet meer zitten. Een paar jaar geleden werd hij genezen verklaard van keelkanker, maar hij wordt nog steeds geplaagd door allerlei dingetjes, zegt hij. “Maar dat is oud worden; dan heb je gauw last van pijntjes en angst. Ik heb toch kanker gehad, dat is een sluipmoordenaar die altijd terug kan komen. Er kan geen scheet dwars zitten of ik denk: oh God, nu zit het daar.

Over het algemeen neem ik het leven vrij fatalistisch op. In het kamp zei mijn moeder eens: ‘Ja, kind. Het lot legt op je

‘In het jappenkamp paste je maaltijd in de palm van je hand, zo weinig was het. Ik heb daar geleerd: overleven doe je alleen’

graag laten zien wat hij in zijn mars had – een talent waar ze niet in geloofde. Ze had hem een leven in armoede voor-speld, nadat hij haar zijn voorliefde voor het acteurschap openbaarde. En zie wat er van hem geworden is. Ook daarom kan hij niet vergeven.

Halverwege de jaren zeventig is Willem Nijholt voor het eerst teruggegaan naar

Tegelijkertijd had hij een verscheurd gevoel, alsof het met het ene been daar en het andere in Holland stond. Datzelfde gevoel had hij ook de andere keren dat hij is teruggeweest. “Elke keer ben ik teruggekomen met de glans van de herinnering, maar het Indië van toen bestaat niet meer. Daarom word ik ook weemoedig als ik eraan denk, want het is voorbij. Voorgoed voorbij, oh, oh.”

bordje wat je toekomt.’ En later, weer in Holland, toen we eten genoeg hadden: ‘Het lot legt op je bordje wat je toekomt. En wat je toekomt eet je op!’ De spraakwaterval stokt. “Je moeder jongen, je kunt er niet genoeg voor je moeder zijn. Je moeder...” Zijn ogen dwalen af door het raam naar buiten. ■